

P.D. Hisên Osman Abdulrehman
P.H.D. Ebdulselam Necmedîn Ebdullah

Peyva folklor, peyveka lêkdaye û ji dû pişkên "folk" û "lore" pêkdihêt. Pişka êkê bi ramana "xelk, gel, xelkê asayî" û pişka dûyê jî bi ramana "zianîn, zanist" dihêt.

Ev zaraveye bo êkem car jilayê w.j.thoms ê brîtanî li sala 1846ê zayînî hatîyedanan. Ew nameyekê di govare edebîya lendenê li 22î tebaxa 1846ê li jêr nasnavê ambrose merton belav kir. Li dev ewî zaraveyê folklor dê babetên weku "dabunerît, nêrîn, kevneşopî û stran û çîrokên berê" bi xwevegrît. Eve jî dibîte eger ku ev berhemê zarekî bihêteparastin û vekoler li paşerojê vekolînan li ser encam biden.

Folklor yan keltûrê gelan koma nerît, nêrîn, boçûn, efsane, çîrok, kevneşopî û stranane yên ji nifşên berê gehştîne me. Ev berheme ji nifşekî bo nifşekê dî û bi rêka zarekî hatîne veguhastn û gehştîne me. Folklor dişet sema, dawet, gotnên meznî, mamik, noşdarîya berê û ...htd jî bi xweve bigrît.

Bi nêrîna zanayên folklorînas, folklor xodîka jiyanê nifşên berê û çawanîya hizirkirin û berê xwedana ewane bo jiyanê û gerdûnê. Bi rêka xwandna folklorî em dişeyn bihayên ewî gelî destnîşan bikeyn.

Heta nuke pênasayeka temam bo folklorî nehatîye kirin. Sereray evê çendê, hemû li ser evê çendê rêkvevtîne ku folklor pşkeke ji keltûrê û tewaukerê ewêye. Lê ka erê folklor kîj alîyan bi xweve digrît boçûnê cuda hene. Civaknas û bi taybetî zanayên entropolojî folklorî bi pişkek ji keltûrê

gelan dizann û alîyê hunerî û edebîyê ewê bi mîratekê civakî dizann. Ev grope serhatîyên berê weku efsane, çîrok, mamik, stran, çîvanok û ... Htd û şeweyên dîyên zarekî bi folklor dizanin û nerît, helkevt, cejin, aheng, bawer, yarîyên berê, huner, mehîr û karên dîyên destî ji folklorî cuda diken û bi pişkek ji keltûrê gelan dihmêrin. Çunkî folklor babetekê serbixî û cuda nîne ji keltûr û civakî, lewra grêday byavê keltûrî û cvakîye.

Vekolînên keltûrî biyaveke ku vekolînê li jêrxana civakî-keltûrîya her sîstemekê keltûrî diket û bi huyrî bas diket. Keresteyê evan vekolînan jî regezên cudayên pêkhênerên ewî sîstemê civakî-keltûrî dibît. Êk ji evan regezan, folklore .Ev regeze bi xwe jî çendîn pêkhênerên di bi xweve digrît, weku: efsane, çîrok, mamik, gotnên mezan û ...htd. Bo nmûne, ev çîrok û efsaneyê ku b derbrînên weku "hebû nebû kes ji xudê mezintir nebû, serdemekî, rojekê, rojekê ji rojan". Destpêdiken. Derbirîna nerît û boçûnên destnîşankrî diket. Makuluç dibêjît: her efsaneyekê çar regezên serekî têda hene :rastî, nerît, kar û karvedan, nêrîn û bawerên berê. Di evan efsaneyanda hindek gotn hene ku fêrkarîne û rêka jiyane nîşa guhdarî diden. Herwesa, gotnên mezan jî berhemê jiyana berê û ezmûna belîmet û danemrên ewî gelîne .Ev gotne berhem û ezmûna jiyana ewan kesane yê berî me jiyana û bi zanîna evan ezmûnan rê li dûbarekrnê û şaşîyan digrin.

Xuyaye ku samanê neteweyî her mlletekî ku binaxeyê edebiyat û şaristanîya ewî mlletîye, edebî foklorî û kelepûre .Lewra çi efsane, çi çîrok, çi gotnên mezinan, ..., çi kerestên jiyana asaîya rojane, çi corê jiyana ewî mlletî û çawanîya mifa wergirtin siruştî, ... Hemî bi hevra digiringin.

Edebyata kurdî, herdem li gel demî guhorîn bi serda hatîye û bi bûrîna demî xwe li gel edebyata gştîya dewrûberî xwe, guncandîye. Bi rengekî eger li qonaxên edebîyata kurdî binêrîn, dê bînîn ku heta niha li gorey demî çendîn qonaxên serekî derbaz kirîne ku ew jî birîtîne ji (edebiyata folklorî, edebiyata kevin, edebiyata nwî û nwîxwaz). Helbet xweyaye her êk ji evan qonaxan taybetmendî û saluxetên xwe hene .Edebiyata folklorî êk ji zengîntrîn edebiyatên kurdîye, ku karîgerî li ser edebyata qonaxên dîtir jî hebûye. Takê kurd bi drêjahîya dîrokê di sîngê xweda û nîş bo nîşî parastîye û di giştî bîyavên jiyane, rûniştin, şevbêrî, kar û xebat, ... Htd, bi genc û pîr û kalve bikarhînaye.

Folklor qutabxaneyeka serzarî û praktîkîya serdemê xwe bûye, ku bêguman her êk li dûv şîyan û bîyavê karê xwe, bi hemî regez û çîn û temenanve, her ji zarokînyê heta kalbûnê, çendîn wane ji evê qutabxanê wergirtîne û bi serkevîtîyane pêşkêşî mamustayê xwe yê rojgar krîye, û xweşî û nexweşyên xwe, keyf û şahyên xwe, bîrtîjî û azrandina hizrên xwe, kereste û xwarnên xwe, mijûlahî û yarîyên xwe, efsane û çîrok û serhatîyên xwe, ...htd, gişt jiyana xwe pê bûrandîye û serberz û serbixî û bêminet jiyaye.

Herçende me wek êk ji neteweyên meznên rojhelata navîn, heta niha bi dirustî hest bi giringîya evî samanê neteweyî nekrîye, ji ber hindê behra ptiir ji edebîyata folkilora kurdî û kelepûrê kurdî, bi dirustî nehatîye komvekirin.

Vedîtna hizrên nwî û xwandnên zanistên folkilor û kelepûrê kurdî, li her çar parçeyên kurdistan mezî.

Zana û bispor û xemxorên evî bîyavî bi çi şêwe berê xwe didene folkilorê kurdî?

Rêjeya têkelîya folkilorîya kurdî li gel edebiyata bîyanîyan? Karîgerîya folkiloraê bîyanîyan li ser folkilorê kurdî.

Ladana mijdarîyê di gişt pişkên folkilorîda. Çawanîya parastin û belavkirina folkilorî dinav nifşên nwîda?

Cografiya û mêjûyê çi peywendî bi folkilorîve heye?

Bi çi şêwe kelepûrê kurdî bihête parastin? Ta çi rade destkarî di folkilor û kelepûrê kurdîda hatîye kirin?

Rojhelatnasan bi çi şêwe berê xwe daye folkilorê kurdî?... htd. Eve hemî armancên serekîyên evê pertûkê.

Her wekî em dizanîn efsane, çîrok û dastan, xeyala bi hêza netewa kurd nîşan didet. Cîhana xeyalî wek pleyek ji hebûnê, cuda nebûye ji cîhana jiyana asayî û wêneyên ne di cîhana rîyalîstîda, di cîhana maddîda berceste krîye. Gotnên mezinan û meteluk, bîrtîjî û hizirmendîya bîrmendên kurd nîşan diden û kelepûr jî bi gîştî, rêrewa jiyane xweştir krîye.

Berzebûna hizra folkilorî û piştguhxistin û jibîrkirina hindek ji çeqên kelepûrê kurdî lidev takê kurd, nizim berêxwedana folkilorî, cîhangîrî û hevkrîya dezgehên ragehandnên cîhanî û kargeh û karxaneyên çêkrina kerestan û... Htd, dibine egerên hindê ku hêdî hêdî folkilor bibîte pişkek ji mêjûyê û ew mêjûya ku nehête dûbarekirin.

Lewra pêdvîye zanko û bi taybetî pişka zimanê kurdî, ji bo avakirina nivîşê nw û li ser binaxê folkilorî û nemrîya evê edebiyatê, pêkol ji bo vajîkrina evê prosêse biket û folkilor û kelepûrê kurdî ser ji nw û vejîniteve.

Ev pertûke gişt tewerên edebîyata folkilorî û kelepûrê kurdî, bi gişt şêwezaran vedgirîft. Ji goşenîgayên formî û naverokî, edebî, zimanî, derûnî, komelayetî, eayînî, mêjûyî, cografî, ... Htd.

A. Folkilor bi giştî:

- Çîrok
- Efsane
- Heyranok
- Gotinên mezn
- Dastan
- Stran
- Meteluk
- Edebîyata folkilorîya zarokan

- Muzîka strana folklorî
- ...Htd.

B. Kelepûr bi giştî:

- Amîrên muzîkê
- Corên çekan û çewanya bikarhatnê
- Dawetên kurdî
- Xwarn û saluxetên dermanyên ewan
- Şivanî, gavanî, ... Û çewanîya serederîkirin ligel ajelan
- Jiyana kurdewarî
- ...Htd.

Hejîye bêjîn ev pertûke sercemeke ji (84) vekolînan û li dûv babet û tewerên folklorî, bi her sê zimanên (kurdî, turkî û erebî) hatîne rêkxistin. Bo nimûne: gotinên mezinan, çîrok, sitran, efsane, beyt, dab û nerît, ... Htd.